

Minden különút véget ér egyszer?

Heinrich August Winkler: Németország története I–II.

Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 580+668 oldal

Ha kellőképpen óvatos értelmezést adunk a szónak, akkor minden további nélkül mondhatjuk, hogy Európa szerencsésebb nemzetei a 19. század folyamán elérték azt, amit a németek csak a 20. század végére voltak képesek elérni: egy egységes és demokratikus nemzetállamot. Az óvatosság ez ügyben persze azért is indokolt, mert igen sok teoretikus megítélése szerint a nemzetállami lét egyáltalán nem a szerencsésebbik módozata a közösségi létezésnek, sőt egyenesen károsnak is tekinthető egy közösség történelmi fejlődése során az, hogy a nemzetállami létet egyáltalán túl kellett élniük. Ezen szerzők persze nem is közvetlenül a nemzetállam ellen fakadnak ki oly gyakran, sokkal inkább a mögöttes meghúzó-dó, ideológiává torzuló „nacionalizmus” szellemét vélik felfedezni a nemzetállam létrejöttében és virágzásában, ugyanakkor a nemzetek kialakulását valami művi folyamat részeként képzelik el, amely során „megkonstruálták” a nemzetet, mint a 19. és a 20. századi közösségi lét alapját – legalábbis Európában és a nyugati civilizáció országaiban.

A németség és a nemzet összekapcsolása pedig ezen szerzők szemében nemcsak a német nacionalista gondolkodás megalapozását jelentette, hanem egyben a hitleri hatalomátvételhez vezető út kikövezését is. Az egyenes út, amely a bismarcki politikától a náciizmusig vezetett, egy olyasfajta német különutat jelentett, amely jelentősen eltért a „normálisnak” tekintett európai fejlődéstől, és amely tulajdonképpen magyarázatot ad arra nézvést is, hogy Európa közepén egy kultúrnemzet miképpen volt képes olyan rémtetteket végrehajtani, mint amilyenek a második világháború során megtörténtek. A német különút-vita intenzív szakasza ugyan a nyolcvanas évek közepén lezárulni látszódott (amikor is egy angol szerzőpáros meggyőzően kimutatta, hogy az angol polgári fejlődés nem sokban tért el a német fejlődéstől), ám valójában a közvéleményben olyan mély gyökeret vert maga a fogalom, hogy mind a mai napig foglalkoztatja a német közvéleményt annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy vajon miért is tért le a közös európai fejlődés útjáról Németország.

Heinrich August Winkler 2000-ben kiadott, magyarul pedig 2005-ben megjelent könyvének bevezetőjében nem véletlenül kapcsolódik ehhez a kérdéshez, miközben maga a kérdésfeltevés módja is már némi elbizonytalanodást mutat a tekintetben, hogy valóban az európaiktól radikálisan eltérő fejlődésen ment volna keresztül a német nemzet: „Létezett-e vagy sem az a bizonyos »német különút«, amelyről oly sokat vitatkoztak? A művelt Németország hosszú ideig igennel válaszolt erre a kérdésre: eleinte az 1945-ben bekövetkezett összeomlásig a különleges német küldetés igényére hivatkozva, utána pedig Németországnak a nyugatitól eltérő politikáját kritizálva. A tudományt ma a tagadó válaszok

uralják. Az általános vélemény szerint Németország nem különbözött annyira a nagy nyugat-európai nemzetektől, hogy német különútról lehetne beszélni, és egyébként a világ egy országa sem járt normális úton.” (7.)

Ez a különút problematika persze a második világháborút követően, de legfőképpen a német történetírásban a hatvanas évek végén bekövetkezett fordulatnak köszönhetően, kissé egyoldalúvá tette magát a német történetírást is. Nehéz lett volna ugyan eltekinteni attól, hogy a német katasztrófa okait keresve egyre mélyebben nyúljanak vissza a német történelembe, ám az a fajta teleologikus megszállottság, amely Hitlert és a náciizmust helyezte a német történelem középpontjába, olyannyira eluralta a német történetírást, hogy valójában a német történelem gyakorlatilag Hitlerre és a náciizmusra redukálódott. A hetvenes évek elejétől kezdve immáron nemcsak a weimari köztársaságban vélték felfedezni a hiba okát, nem is csak az első világháború megaláztatásaiban, hanem kezdtek visszanyúlni az első világegést megelőző időkre, sőt az egységes nemzetállam megalapítása körüli időkre is. A történész számára ugyan elkerülhetetlen, hogy a történelmi események okait kutatva megelőző korokban vélje felfedezni a mozgatórugókat, ám a német történetírás a második világháborút követően gyakorlatilag „náciizmus-fixációban” szenvedett. Kétségkívül igaz, hogy egy olyan súlyos történelmi esemény feldolgozása, mint amilyen a második világháború és a náciizmus hatalomra jutása, valamint térnyerése igencsak sok kérdést vet fel, ám a kilencvenes évek végére, jó tíz évvel a német újraegyesülést követően immáron felmerült annak a lehetősége is, hogy másik nézőpontból tekintsenek a németek saját történelmükre. A kettéosztottságot lehetett a hitleri bűnökért kapott büntetésként is felfogni, ahogy azt sokan még az újraegyesítés óráiban is vélték, de 1990-et követően immár radikálisan megváltozott a történészeket körülvevő és őket akarva és akaratlanul is befolyásoló kontextus. Van, aki lépést tartott ezzel a változással, és voltak olyanok is, akik csak nehezen békéltek meg azzal, hogy immáron megvalósulni látszik a 19. és a 20. század folyamán is elérhetetlennek tűnő német cél: az egység és a szabadság egyidejű megvalósulása. Ahogy Winkler írja: „Az 1990-es év utolsó viszonyítási pontként való kijelölése egyben egyes, a német történelemben 1945 és 1990 között felmerült értelmezések felülvizsgálatát is jelenti. Mivel időközben létrejött egy, ha nem is klasszikus, hanem posztklasszikus, Európához szorosan kötődő német nemzetállam, nem értelmezhetjük továbbra is egy – vagy éppen a – német nemzetállam cáfolataként a német történelmet.” (8.)

Winkler könyve pontosan azt a két fogalmat állítja munkájának a középpontjába, amely Németország nemzeti himnuszában is központi helyet foglal el, és amely sok tekintetben árulkodó a franciák kedvelt hármasszavával összevetve: míg a német himnusz egységről, jogról és szabadságról szól, addig a szabadság, egyenlőség, testvériség forradalmi jelszavai mellé nem véletlenül nem került be az egység. Franciaország a forradalom kitörésekor már volt annyira egységes, hogy a forradalmároknak nem kellett a nemzet számára „új házat”, államot felépíteni, mindössze be kellett „nyomulni” ebbe az egységes és a nemzetnek keretet adó államba, hogy aztán demokratikussá tehessék azt. Nemzet és demokrácia,

ha úgy tetszik egység és szabadság egységére a franciákkal vagy éppen az angolokkal ellentétben a németeknek egészen a huszadik század végéig várniuk kellett. Volt ugyan egy rövidebb időszak, a weimari köztársaság időszaka, amikor úgy tűnt, hogy a 19. században kitűzött cél megvalósult, ám valójában sem az egység nem volt meg (gondoljunk csak azokra a radikális politikai ellentétekre, amelyek végül a weimari köztársaságot szétrobbantották), sem pedig az önmagát megvédeni képes szabadság (hiszen Weimar részben éppen annak köszönhette bukását, hogy túlzott demokratizmusa révén, kigyót melengetve a keblén, a demokrácia ellenfeleinek is demokratákhoz méltó helyet biztosított a rendszerben).

Nemzet és demokrácia viszonya, az egységes német nemzetállam létrehozatala és a feudális rendszertől, illetve a felsőbbbségi államtól való megszabadulás, valamint azon kérdés körüljárása, hogy vajon miért is zajlott le Európa más népeivel összehasonlítva olyan kései időpontban a német nemzet kialakulása, az egységes nemzetállam létrehozatala, végül annak a problémának a vizsgálata, hogy miért is csak 1918-ban válhatott Németország valódi demokráciává – mindenezek a kérdések adják Winkler könyvének magját. A könyv célkitűzése tehát egyértelmű: „Egyrészt felteszem a kérdést, hogyan történhetett meg az, hogy Németország Angliánál és Franciaországnál sokkal később, mégpedig csak 1866 és 1871 között lett nemzetállam, és még ennél is sokkal később, az első világháborúban elszenvedett vereség és az 1918–1919-es forradalom következtében vált demokráciává. Másrészt arra a kérdésre is választ keresek, milyen következményekkel járt és jár még ma is ez a kettős késedelem.” (8.) Mielőtt azonban megvizsgálánk, mire jut a szerző a kérdések megválaszolásakor, illetve hogy milyen értelmezési keretet és ehhez milyen módszertani megfontolásokat tett magáévá, röviden megfelelő tudományos kontextusba kell elhelyeznünk Winkler magyarrá 2005-ben lefordított könyvét.

A kilencvenes évek végének Németországában a történelem, elsősorban is a két világháború közötti német történelem iránt töretlennek mutatkozott az érdeklődés, miközben a történelem tudományára a nyilvánosság olyannyira kezdett rátelepedni, hogy immáron ez utóbbi logikája látszott elurálni a történelemről szóló diskurzust is. Ennek csúcspontjaként is értelmezhető volt Daniel Goldhagen 1996-ban az Egyesült Államokban megjelent és 1998-ban németre is lefordított könyve, amely egyoldalúságával, a forráskritikai módszer alkalmazásának szinte teljes hiányával egybeforrasztani látszott a történészcéhet: Goldhagen könyvét a történész szakma szinte egyöntetűen elutasította, annak egyértelmű szakmai hiányosságai miatt. A könyv ennek ellenére vagy éppen ezért igencsak olvasott könyvvé vált a múltjukat nehezen feldolgozó németek körében, ám egyben azt is látni kell, hogy Goldhagen könyve mennyire belesimult abba a légkörbe, amely a kilencvenes évek második felének németországi közvéleményét illetve történészi érdeklődését jellemezte. A holokauszt-kutatás emelkedett ugyanis ekkorra a német történelem kutatási témáinak legnépszerűbb témájává, amely részben egyben a már régóta meglévő szellemi áramlat, a „negatív német nacionalizmus” térnyerését is jelentette.

A tudományos mainstream vonallal dacolva azonban Winkler egy olyan könyvet jelentetett meg 2000-ben a C.H. Beck kiadónál, amelynek végkicsen-geése alaposan eltér a „negatív nacionalizmus” történetírói módszerekkel megalapozott téziséstől. A leginkább szembe-ütő ellentét pedig a német történetírás másik nagy alakjának, Hans-Ulrich Wehlernek a szintén szintézisként szolgáló alapműve, a *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* négy kötete, valamint Winkler két-kötetes munkája között húzódik meg. Ugyan a német könyvpiacra Wehler és Winkler könyve mellett még egy harmadik alapmű, Thomas Nipperdey *Deutsche Geschichte*-je is nagyjából hasonló időszakot dolgoz fel, ám ez utóbbi munkája az 1918-as évvel véget ér, ráadásul Nipperdey munkájának harmadik kötete már 1992-ben napvilágot látott. A 19–20. századi német történelem ezen három alapműve között a tárgyalt időszak végpontja kétségkívül eleve sokatmondó: míg Nipperdey munkája 1918-as végponttal íródott meg 1992-ben, Wehler 1995-ben jelentette meg a *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* harmadik, 1914-ig szóló kötetét, 2003-ban pedig az 1949-es évvel befejeződő negyedik kötetét, addig Winkler könyvének végdátuma az 1994-es év. A jelenkor története persze ez utóbbi esetben akár politikai publicisztikává is válhat, a kérdés azonban inkább az: vajon a történész azzal, hogy tárgyát tekintve mélyebben nyúlik vissza az időben, már önmagában garantálja-e a távolságtartást is tárgyától? Nos úgy tűnik, hogy semmi esetre sincs szó ilyesmiről. Wehler könyvének a *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* negyedik kötetének megjelenésekor igen sok recenzensnek tűnt fel, hogy a nagy tekintélynek örvendő szerző, milyen sommás ítéleteket volt képes megfogalmazni, nem rejtve véka alá azt sem, hogy morális ítélete mögött nem feltétlenül áll tudományos megalapozottság.

Wehlernek persze nem volt egyszerű dolga bizonyos szempontból: az első kötet megjelenése (1987), és a negyedik kötet megjelenése között (2003) eltelt több mint másfél évtized, mégpedig olyan másfél évtized, amely nemcsak a történetírást körülvevő politikai kontextusban, hanem a történetírás módszereiben is igen jelentős változásokat hozott. A harmadik kötet bevezetőjében Wehler a kötet kései megjelenésének okait tárgyalva kitér a módszertani kérdésre is, ám röviden és velősen csak annyit jegyez meg, hogy „a vállalkozás kulcsfogalmai, a megismerést irányító érdekek és az általános megfontolások, amelyek segítségével a történetírás korszerű reflexiós szintjét kívántuk elérni, az első kötet hosszabb bevezetőjében olvashatóak. Ami ezeket illeti, az eltelt időszakban nem változott semmi, így egy általános bevezető ehhez a kötethez nem szükségeseltetik.”

Pontosan ugyanez a módszertani mozdulatlanság okozta aztán a negyedik kötet megjelenésekor is a legtöbb fejtörést nemcsak Wehlernek, hanem a kötet hozzáértő olvasóinak is. A fő problémát ugyanis az jelenti, hogy a társadalomtörténetírás Wehler által képviselt változata már a német történelem utolsó két századát összefoglaló munka első kötetének megjelenésekor is igencsak megkérdőjeleződött az olyan új irányzatok, mint a hétköznapi történelem (*Alltagsgeschichte*) vagy az eszmetörténet új irányzatainak megjelenésével. Mindezek azt eredményezték tehát, hogy míg az első két kötetet a tudományos közvélemény és

a laikusok is nagy elismeréssel fogadták, addig a harmadik kötet kapcsán némi kritikai hang, a negyedik kötet kapcsán pedig néhol éles kritikai vélemények is születtek Wehler könyvéről.

Wehler egyébként nemcsak metodológiailag maradt hű korábbi önmagához: a hetvenes években a kritikai szemlélet, amely a társadalomtörténet segítségével próbálta meg felgöngyöltetni a náciizmus okait, és amely sok egyéb társadalmi tényező mellett a nacionalizmusban találta meg a náciizmus kifejlődésének egyik okát, alapvetően olyan jövőorientált történetírás volt, amely a múlt hibáit felgöngyölve kívánta megmutatni, hogy a jövőben milyen útra nem szabad rátérnie a német társadalomnak. A történésznek Wehler szerint nemcsak a kulturális javak megőrzése, nagy egyéniségek példaként való felmutatása vagy egyszerű megértése, az ideológiák kialakulásának vizsgálata a feladata, hanem sokkal inkább a múltból származó, de jelenünket meghatározó társadalmi-gazdasági jelenségeknek a jövőnk szempontjából történő kritikai vizsgálata. A történettudomány nem egyszerűen a múlt eseményeinek-eszméinek megértése, hanem onnan nyeri legitimitását, hogy a társadalom és a politika mellett (amelyeknek szintén jövőformáló szerepe van), a múlt eseményeinek kritikus elemzése révén a jelen és a jövő társadalmának változását irányítja, vagy befolyásolja. Márpedig Wehler szerint, ahogy az a nacionalizmusról írott, 2001-ben megjelent könyvéből is jól kitűnik, a német nacionalizmus egy olyan problémája a német történelemnek, amely arra figyelmeztet: a németek nemzeti identitását nem lehet saját nemzeti mítoszokra építeni, mert az nemcsak önvészélyes, de a szomszédos népekre és Európára nézve is veszélyes folyamatokat indíthat be. Ez a fajta „negatív nacionalizmus” jól érzékelhető Wehler német történeti összefoglalójában, de leginkább a negyedik kötetben, amely az 1914 és 1949 közötti időszakot vette górcső alá.

Mindezt figyelembe véve jól kivehető a kontraszt, amely Heinrich August Winkler kétkötetes összefoglaló munkája és Wehler négykötetes opusza között kirajzolódott. A két mű, amely nagyjából ugyanazt a célt tűzte ki maga elé, legalább három lényeges pontban különbözik egymástól.

A perspektíva kérdése nemcsak a munkák eltérő befejezőpontjából adódik. Wehler a negyedik kötetben a német történetet még mindig a hitleri viszonyítás-pontból szemléli, azt kérdezi, vajon mi vezetett ahhoz, hogy a náciizmus hatalomra juthatott. Ugyanakkor Winkler azzal, hogy 1990-et és a német újraegyesítést tette meg története végpontjának, egy egészen más perspektívát nyitott meg, amely révén egy egészen más történetet mond el. Mindkét történet, ha nem is determinált, de azért valamifajta teleologikus jelleget ölt, amelyekben a Hayden White által megfogalmazott narratív struktúráknak kétségkívül jelentős szerepük van. Winkler újdonsága talán abban áll mégis, hogy a fentebb vázolt tudományos kontextusban vállalni merte a mainstream történetírói gondolkodástól való eltérést, és alapkoncepciója szerint a német történelmet nem üzemi balesetnek, vagy egyenesen Hitlerhez vezető folyamatnak ábrázolja, hanem egy olyan hosszú útnak, amely végeredményben a nyugati demokráciamodellek meghonosodásához vezet. A kötet eredeti címe (*Der lange Weg nach Westen*) igen jól visszaadja

ezt a koncepciót, amely éles elletétben áll tehát a másik igen népszerű német történeti összefoglaló munka wehleri koncepciójával.

A perspektíván kívül azonban a történelem feldolgozásához való viszony is jelentősen eltér. Míg Wehler a fentebb említettek értelmében hű maradt a kritikai történetírás hetvenes években meggyökeresedő hagyományához, addig Winkler egy olyasfajta problémátörténetet kíván felvázolni, amelynek gyökerei valójában a Wehler által is képviselt társadalomtörténetírásban gyökereznek, ám társadalomtörténeti vonatkozása mégis sokkal jelentéktelenebbnek mondható. Winkler ugyanis két problémára figyel: a német nemzetállam, a német egység létrejöttére és problémájára, illetve a szabadság, azaz a demokrácia németországi megvalósulására. Mindezek tükrében Winkler könyve inkább politika- és eszmetörténeti műnek íródott, amelyet összefoglalóan ő maga „diskurzustörténet”-nek nevez – és az is lett belőle. Valóban váltakozó intenzitással jelennek meg benne az eseménytörténeti és az azokra reflektáló eszmetörténeti fejtegetések. Az első kötetben „különös figyelmet” szentel a „történelemmagyarázatoknak, amelyek az embereket foglalkoztatták és a politikai döntéseiket is meghatározták. [...] Az események nagyon fontosak, de nem annyira saját maguk, mint inkább a kortársak és az utókor által nekik tulajdonított jelentőség miatt” – írja Winkler a bevezetőben (7). Ugyanakkor a második kötet, amely Hitler hatalomra kerülésétől kezdve rajzolja meg a német történelem főbb kérdéseit az egység és a szabadság szempontjaiból tekintve, már inkább az eseménytörténethez közelít, és néhány nagyon értékes fejezet kivételével, amelyek a történelempolitika vagy a kollektív emlékezet kérdéskörében adnak megbízható információt, inkább a kettéosztott Németország egységesülésének problémáját, eseménytörténetét és a demokráciához való viszonyt taglalja. A diskurzustörténeti besorolás azonban nem jelenti azt, hogy a szerző mindössze kívülállóként szeretné ismertetni a szabadságról és egységről folytatott vitákat. A problémák felvázolását követően Winkler határozottan állást is foglal egyes álláspontok realitása mellett vagy éppen ellen, legyen szó az elmulasztott német forradalomról, a keleti szerződésekről, vagy éppen a Bismarck-korszak liberálisainak az egységet a szabadsággal szemben előnyben részesítő politikájáról, netán a második birodalom parlamentarizációjának előrehaladottságáról.

Van azonban ehhez kapcsolódóan egy harmadik, igen jelentős különbség is Wehler és Winkler összefoglaló műve között. Míg Wehler a fentebb is említett okokból kifolyólag a nacionalizmusban és a nemzeti identitáshoz való ragaszkodásban – sok kortárs gondolkodóval összhangban – valami meghaladandót lát, amelyet adott esetben például az ún. „alkotmányos patriotizmusba”, vagy az emberi jogokba vetett hit révén lehetne meghaladni, addig Winkler egyértelműen amellet foglal állást, hogy az immáron egységesült Németországnak egy olyan posztklasszikus nemzetállammá kell válnia, amely ugyan sokban hasonlít a klasszikus nemzetállamhoz, ám az egységesülő Európában mégis képes szuverenitásának bizonyos fokát feladni. 2001-ben a Friedrich Ebert Alapítvány díjának átvételekor, amelyet a *Der lange Weg nach Westen* című munkájáért kapott, Winkler a Willy Brandt féle

szociáldemokrata patrióta felfogáshoz való visszatérés mellett apellálva kijelentette: „A fiatalabb szociáldemokraták, nevezzük őket Lafontaine generációjának vagy a »posztumusz adenaueri baloldálnak«, a brandt-i patriotizmussal szemben ugyancsak szkeptikusak voltak, nem ritkán pedig elutasítók. Nemcsak a német nemzetállamot, hanem a nemzetállamot általában meghaladottnak vélték, ha nem egyenesen valami fejlődési rendellenességnek. [...] Szövetségi állami hagyományainak köszönhetően Németország könnyebben be fog tudni illeszkedni a föderális jellegű Európába, mint sok más sokkal inkább centralizált európai állam. Ez az Európa azonban nem a nemzetek és a nemzetállamok ellenében, hanem azokkal és azok segítségével fog felépülni.”

Ebben a beszédben, ahogy könyvének második részében is védelmébe veszi Willy Brandt patriotizmusát, nemzethez való kötődését, amelyet igen sok kihívás ért baloldali gondolkodók részéről a második világháborút követően: „[...] a régi NSZK kései korszakát illető kritikámat – írja Winkler a második kötet bevezetőjében – elsősorban a baloldalhoz intézem. A kritika alkalmanként önkritika is: a szerző maga is részese volt a könyvben tárgyalt viták egy részének.” Winkler ugyan bevallja, hogy „minél inkább közelebb ér a könyv tárgya a jelenhez, annál nehezebb határt húzni a történelmi és politikai ítélet között”, ám egyben azt is leszögezi, hogy az „ítéletektől nem lehet eltekinteni”. Nos Winkler maga jól kivehető álláspontot véd mindvégig, a nemzeti lét, a posztklasszikus nemzetállam szükségessége mellett érvelve. Ez tehát a harmadik pont, amely nagyban megkülönbözteti Wehler hasonló jellegű összefoglaló munkájától Winkler könyvét.

De mi is Winkler alapkonceptiója? Winkler szerint, ha volt is tipikusan német különút – bár az elnevezést finom szkepszissel illeti, amikor megjegyzi, hogy a „német különútról szóló tézis elleni legmeggyőzőbb ellenvetés még mindig az, hogy nincsen nyugati normálút: az angol ugyanannyira nem volt az, mint a francia vagy az amerikai” (584.) –, ez a különút 1945-ben az NSZK-ban, 1990-ben pedig az egységesült Németországban véget ért. Igaz, a huszadik század végén egységesülő Németország már nem egy „posztacionális demokrácia a nemzetállamok között”, hanem egy demokratikus, posztklasszikus nemzetállam, egészen pontosan egy a sok közül, amelyek az Európai Unió keretein belül feladnak valamennyit a szuverenitásukból, de egyben megőrzik nemzetállami jellegüket.

A kezdet és a megérkezés, vagyis az egységes és szabad, demokratikus, ám egyben posztklasszikus nemzetállam létrejötte között azonban az európai fejlődéshez képest két megkésettség is jellemezte a német történelmet: egyrészt jóval később lett csak nemzetállam, másrészt demokratikus szabadságát is csak jóval később nyerte el a német állam, mint a többi európai állam. Ez a szempontrendszer, amely tehát a német fejlődésben a nemzeti egység és a demokrácia kérdését állítja középpontba, mindeközben kiegészül egy olyan értelmezési kerettel is, amely a huszadik század közepéig meghatározta a német kérdést. Mindhárom tényező egy olyan történelmi örökség gyökerét mutatja meg, amely a németek fentebb vázolt fő problémájának megoldását, a szabad demokrácia és a nemzeti egység kifejlődését, ugyancsak hátráltatta.

A nehéz történelmi örökség pedig Winkler szerint a következő három dolog volt: egyrészt a birodalom középkori mítosza, másrészt az Ausztria és Poroszország közötti ellentét, amely egyben a kisméret és nagyméret elképzelések ellentétének forrása is, illetve harmadrészt az a felekezeti megosztottság, amely a 16. századi reformáció eredménye. Ez utóbbi kétségekívül nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a német birodalom fejedelemségei megpróbálják megtartani azt a szétaprózottságot, amely a német nemzeti egység egyik legnagyobb akadálya volt a 19. század folyamán. A második, az Ausztria és Poroszország közötti ellentét szintén hozzájárult a német kérdés 19. századi megoldatlanságához, hiszen a 19. század utolsó harmadáig, egészen pontosan az 1866-os königgrätz-i ütközetig eldöntetlen volt, hogy a német egység a nagyméret vagy a kisméret elgondolások szerint valósul-e meg. A harmadik tényező, a Német-Római Birodalom középkori mítosza volt az, amely végül a két világháború közötti konzervatív gondolkodókat meggyőzte arról, hogy Hitlert mindenféle ellenérzésük ellenére hatalomra segítsék. Ez a mítosz, amely a középkori univerzális birodalom mítosza, de amely a „translatio imperii” tanának segítségével egyben a római birodalommal is kontinuitást teremtett, egészen 1945-ig, a harmadik birodalom bukásáig mélyen benne élt a németek tudatában. Ezek a történelmi örökségek tehát ugyancsak megnehezítették az egységre és szabadságra, nemzeti államra és demokráciára egyszerre vágyó politikusok és értelmiségiek dolgát. Ám Németország furcsa történetének volt legalább még egy igen komoly oka: miközben politikailag önmagában is ellentmondásos fejlődésen ment keresztül, hiszen a parlamentet általános, titkos és egyenlő választójoggal választották meg, ám ennek a nép által választott parlamentnek mégsem volt felelős a császár által kinevezett kormány és kormányfő. Mindezek mellett a politikai visszamaradottság és a társadalmi-gazdasági modernizáció közötti feszültség mégis eltorzította a német fejlődést. Ezen utóbbinak (azaz a viszonylagos társadalmi és gazdasági fejlettségnek) köszönhető, Winkler meglátása szerint az, hogy Németországban nem következett be olyan forradalom, amely a politikai rendszer visszasságait orvosolni tudta volna. Hitler ellenben éppen az első, azaz a politika világán belül feszülő ellentmondást volt képes kihasználni és a nép támogatását megszerezni. Egyrészt a parlamentáris demokráciát az első világháború győztese által a németekre kényszerített politikai formának állította be, és annak visszasságait (így a parlamentnek nem felelős kancellári pozíciót) általánosan a parlamentáris kormányforma elleni támadásra használta, miközben az 1871 óta meglévő német általános választójog hagyományát felkarolva a nép közvetlen, elsősorban népszavazáson keresztül történő beleszólási jogát vette pártfogásába.

Németország furcsa fejlődése részben már 1945-ben véget ért: az NSZK lassú lépésekkel visszatért a demokrácia és a politikai szabadság útjára, ekkor azonban az egység kérdése ismét megoldatlanná vált azzal, hogy a szovjet csapatok Németország másik felét saját befolyási övezetükbe vonták. A huszadik század második fele így aztán Winkler értelmezésében, de legalábbis a problémaorien-

tált történelem elbeszélésében, valójában a német egység kérdése körül forgott. A szerző felvázolja, hogy miként vált a konzervatív jobboldal az európai egység-
gesülési folyamat motorjává, miközben a háború utáni nyugat-német baloldal
miként vette magára az egyesülés nehéz problémáját, visszatérve ezzel a 19. szá-
zadi baloldal patrióta hagyományaihoz. Winkler azonban azt is végigköveti, hogy
hogyan alakult át ez a baloldali gondolkodásmód a nemzet vonatkozásában a 68-
as fordulatot követően, és miként hanyagolta el egyre inkább a baloldali-liberá-
lis értelmiség a nemzeti kérdést, az egyetlen nagy öreg Willy Brandt kivételével.
Winkler egyébként empatikusan taglalja a szociáldemokraták soraiban kibonta-
kozó vitákat a német egység és a nemzetállami lét kapcsán, ám jól érezhető itt
is, ahogy végül Brandt felfogása mellett teszi le a voksát a nemzeti identitás tör-
téneti megalapozása mellett az alkotmányos patriotizmust ajánló többi szociál-
demokrata ellenében. Klaus Hildebrandt, a konzervatív történészek egyik nagy
öregje egyébként a külpolitikai elemzések hiányán kívül a *Frankfurter Allgemeine
Zeitung* hasábjain maga is azt tartja a könyv egyetlen gyengéjének, hogy Wink-
ler túlságosan sok teret szentel a szociáldemokraták belharcainak, miközben nem
ügyel kellőképpen a kereszténydemokratákra. Hogy Hildebrandt maga is az elis-
merés hangján szól Winkler könyvéről, az minden bizonnyal persze annak szól-
hat, hogy Winkler maga nem csatlakozik a nemzetállami kereteket feladni vágyó
baloldali értelmiségi társaihoz, hanem kiáll a Brandt-féle patriotizmus mellett.
Tény ugyanakkor, hogy a második kötet olvasásakor, de legfőképpen a hetvenes
évektől kezdődő rész kapcsán már valóban nehéz eldönteni, hogy egy politikai
tanácsadó, publicista, vagy pedig egy történész szól hozzánk. Egy azonban bizo-
nyos: álláspontját mindig tisztán, érvekkel, ugyanakkor finom megfogalmazással
tárja elénk Winkler, így az első kötet kiváló történészi okfejtései mellett az ember
szívesen forgatja egy szakavatott mértéktartó és tiszta magyarázatait is.

Pócza Kálmán